

ეტყუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან
ტომი I
სტალინის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა

თბილისი 1956

კორნელი კეკელიძე

#168

X

ხალხთა კლასიფიკაციისა და გეოგრაფიული განრიგების საკითხები
ძველს ქართულ მწელობაში*
(Liber Generationis-ის ქართული ვერსია)

ბიზანტიასა და მისგან კულტურულად დამოკიდებულ ქვეყნებში უძველესი დროიდან დამყარდა შეხედულება, რომ წარღვნის შემდეგ კაცობრიობა მომრავლდა ნოეს სამი შვილისაგან, რომელთაც სემი, ქამი და იაფეთი ეწოდებოდათ; თვითუღმა ამ სამ ძმათაგანმა დაიკავა გარკვეული ნაწილი ქვეყნისა, სადაც ფეხი მოიკიდეს შემდეგში მათგან შთამომავალმა ერებმა. ამიტომ საშუალო საუკუნეების ბიზანტიაში ჩნდებიან ისეთი მწერლები, რომელნიც არკვევენ იმ დროს ცნობილ ერთა გენეალოგიას და შთამომავლობას, ვის ვისგან მოაქვს დასაწყისი- სემის, ქამის თუ იაფეთისაგან, რომელი ერი სად ბინადრობდა და რომელ ენაზე ლაპარაკობდა. ამ ნიადაგზე წარმოიშვა ე. წ. Liber Generationis hominum და Diamesismos, რომელსაც სხვა ერები თარგმნიდნენ თავიანთ ენებზე და შესაფერ კომენტარებს უკეთებდნენ.

კიდევ 234-235 წლებში იპოლიტე რომაელს დაუწერია ამგვარი თხზულება (H¹), რომელიც საფუძვლად დასდებია შემდეგი დროის რედაქციებს¹. დღესდღეობით ცნობილია:

H² — მეორე რედაქცია იპოლიტეს ქრონიკისა, რომელიც წარმოდგენილია სამი ვერსიით:

* თბილ. უნივერს. „შრომები“, ტ. VII, 1938.

¹ გამოცემულია A. Bauer-ის მიერ: Hippolytus Werke, viertor Band – Die Chronik, hergestellt von A. Bauer, durchgesehen und herausgegeben von Dr. R. H e l m, nebst einem beitrage, von J. Markwart, Leipzig 1929.

LibGen. I — Liber Generationis I, შენახული ლათინური თარგმანით, რომელიც შესრულებულია 460 წელს (გამოცემულია Th. Mommsen-ის მიერ Monumenta Germaniae Historica. t. IX, p. 1, 1891 წ.).

LibGen. II — Liber Generationis II, შენახული ლათინური თარგმანით, რომელიც შესრულებულია 334 წლის მახლობლად და დაცულია 354 წლის ხელნაწერში (გამოცემულია Mommsen-ის მიერვე, იქვე).

A — სომხური თარგმანი იპოლიტეს ქრონიკისა, რომელიც შესრულებულია უცნობი პირის მიერ 628-640 წლებში და გამოცემულია 1904 წელს ბ. სარგისიანის მიერ; გერმანული თარგმანი მისი გამოცემულია

#169

J. Markwart-ის მიერ, როგორც Anhang-ი Bauer-ის დაახელებული შრომისა SS. 393-558. A ენათესავება LibGen. I-ს, მისი დედანი ყოფილა H²-დან მომდინარე ალექსანდრიული ქრონიკა მეხუთე საუკუნის გასულის და მეექვსის დამდეგისა.

BarScal. — მეხუთე საუკუნის დამდეგის ალექსანდრიული ქრონიკა, რომელიც მომდინარეობს H¹-იდან; მისი ლათინური თარგმანი, რომელიც შემოუნახავს ე. წ. Barbarus Scaligeri -ს, გამოცემულია Mommsen-ის მიერ ზემოდასახელებულს შრომაში Chronici Alexandrini-ის სახელწოდებით.

Epiph. — ნაწილი იპოლიტეს ქრონიკისა, რომელსაც ეწოდება Diamerismos, მოთავსებული ეპიფანე კვიპრელის (გარდც. 403) თხზულებაში Ancoratus-ში (Migne PG. t. 43. col. 220-224, cc. 112-114); ის წარმოადგენს შერეულ სახეს H¹ – H² -ისას. ChrP. – Chronicon Paschale, მეშვიდე საუკუნის პირველი ნახევრისა, რომელიც წარმოადგენს შერეულ სახეს H¹-H²- ისას (Migne PG. t. 92).

Sync. - გიორგი სვინგელოზის ქრონიკა.

იყო თუ არა საქართველოში ინტერესი ამგვარი საკითხებისადმი და ჩანს თუ არა ქართულ მწერლობაში რაიმე კვალი Liber Generationis-ისა? ეროვნულ-გენეალოგიური საკითხებით რომ ჩვენშიც ყოფილან დაინტერესებულნი, ამის მაჩვენებელია ლეონტი მროველის საისტორიო შრომა „ცხოვრება“ ქართველთა მეფეთა და პირველთაგანთა მამათა და ნათესავთა, რომელშიაც ავტორს მიზნად დაუსახავს, სხვათა შორის, გამოარკვიოს კავკასიაში მცხოვრებ ერთა საზოგადოდ და კერძოდ ქართველების შთამომავლობა და ნათესაობა. „სომეხთა და ქართველთა, რანთა და მოვაკანელთა, ჰერთა და ლეკთა, [კავკასიანთა] და მეგრელთა“, ამბობს ლეონტი, „ერთი იყო მამა, სახელით თარგამოს; ესე თარგამოს იყო ძე თარმისი. ძის წული იაფეტისი, ნოეს ძისაჲ“. როგორც ვხედავთ, ლეონტის კავკასიაში მოზინადრე ტომები

ერთი წინაპრისაგან გამოჰყავს და მათ იაფეთის შთამომავლობად აღიარებს. მაგრამ ლეონტი მროველი არ იყო პირველი მწერალი, რომელმაც ამგვარი საკითხები წამოაყენა; მას ამ შემთხვევაში წინამორბედი ჰყავს ექვთიმე ათონელის სახით.

ექვთიმე, როგორც ცნობილია, მეტად ორიგინალური მთარგმნელია; იშვიათია მის მიერ შესრულებულ თარგმნათა შორის ისეთი, რომელიც დედანს ადექვატურად გადმოგვცემს, ის ან ამოკლებს მას, ანდა უმატებს სხვა წყაროებიდან. ერთ-ერთ ასეთს მის ნაშრომს წარმოადგენს თარგმანი მაქსიმე აღმსარებლის (გარდაც. 662 წ.) თხზულებისა „ნეტარისა თალასეს მიმართ“ (მარტვილის მონასტრ. ხელნაწ. № 1, ჯრუჭის მონასტრის №4, A ფონ. №636), რომელიც ცნობილია Questiones ad Thallasium-ის სახელით და გამოცემულია Migne-ს მიერ (PG. t.90). ექვთიმეს ქართული თარგმანი (არის მეორე თარგმანიც), დედნის ზუსტად გადმოცემული, რომელიც ეკუთვნის ნიკოლოზ გულაბერიძეს და მოთავსებულია გელათის ხელნ. № 14), რომელიც შესრულებულია მისი მამის სიცოცხლეშივე, მაშასადამე, არა უგვიანეს მეათე საუკუნის უკანასკნელი მეხუთედისა, წარმოადგენს თავისებურ რედაქციას; ის შედგება 100 კითხვა- მიგებისაგან, აქედან 99 შეიცავს ე.წ.

#170

Mystagogia-ს, ხოლო ერთი სახელდობრ მეორე, „მამაო ჩუენო“-ს განმარტებას. ბერძნულ დედანთან თარგმანს საერთო აქვს შემდეგი კითხვა- მიგებანი: 1 (ქართული)=1 (ბერძნულს), 32=2, 33=3, 34=4, 35=6, 36=7, 37=8, 38=9, 39=10, 40=11, 41=12, 42=18, 43=19, 44=20, 45=21, 46=22, 47=23, 48=27, 49=30, 50=33, 51=34, 52=35, 53=37, 54=39, 56=63, 57=64. ესენიც ქართულად შედარებით შემოკლებულადაა გადმოღებული, კერძოდ, ქართულში არ არის გადმოცემული ბოლო ნაწილი კითხვა-მიგებისა, რომელსაც ბერძნულად „სქოლიო“ ეწოდება. როგორც ვხედავთ, ექვთიმეს დედანში გამოუტოვებია მთელი რიგი თავებისა, სამაგიეროდ შეუტანია თავის თარგმანში ისეთი მასალა, რაც დედანში არაა. ამ მხრივ საყურადღებოა ჩვენი საკითხისათვის ერთი კითხვა-მიგება, სათვალავით ოცდამეცხრე, რომელიც ბერძნულს დედანში მაქსიმეს დასახელებული თხზულებისა- არაა და რომელიც მთლიანად უნდა მოვიყვანოთ აქ.

კ ი თ ხ ვ ა კ თ: ამას ადგილსა იტყვან უღმრთონი მანიქეველნი, ვითარმედ არასამართლად ქმნა ღმერთმან, რამეთუ მოიხუეჟა ქუეყანა იგი ქანანეველთაგან და მისცა იგი ისრაიტელთა და მკვდრნი იგი მის ქუეყანისანი მოსწყვდნა და განასხნა. რად უკუე ჯერ-არს თქუმად უკეთურთა მათ მიმართ?

მ ი გ ე ბ ა დ : მეტყუელთა მათ გმობისათა და მაბრალობელთა ღმრთისათა დაიყავნ პირი მათი, რათა არა იტყოდინ სიცრუესა, რამეთუ სამარე ზედებულ არს ჯორჯი მათი, ენითა მათითა ზაკუენ, საჯენ იგინი ღმერთმან! ხოლო ჩუენ ესრეთ ვეტყვთ უგუზურთა მათ და ცოფთა, ვითარმედ ღმერთი ჩუენი მართალ არს და სიმართლე უყუარს და საშჯელითა მართლითა ყოველსავე ადასრულებს და მრავალთა საქმეთა საიდუმლონი ჩუენგან დაფარული არიან, ხოლო წინაშე მისსა ცხად არიან. განკითხვანი მათ საქმეთანი და არა უკმს კაცთა გამოძიებაჲ განკითხვათა მისთაჲ, რამეთუ უფსკრულ მრავალ არიან, ვითარცა იტყვს მოციქული, ვითარმედ

„შენ ვინ ხარ, კაცო, რომელი სიტყუას უგებ ღმერთსა, ჰრქუა სამეა ქმნულმან შემოქმედსა- რადსათვს ესრეთ შემქმენ? და შემგომი ამისი. ხოლო წინამდებარისა ამის პირისათვს არცა ჩუენ გლახაკნი ესე და უნდონი უმეცარ ვართ, ვითარმედ სამართლად და განკითხვითა ჭეშმარიტითა უყო ღმერთმან ქანანელთა მათ, და ესე ესრეთ გულისხმა ყავ: მართალი ნოვე ნემტად ნათესავისა კაცთადას დაშთა სოფელსა ამას შინა შემდგომად წყლით რღუნისა და მოსწრაფე იყო სწავლად ძეთა მისთა წესსა ღმრთისმსახურებისასა, და კრძალულებისასა, რათა არაშთავარდენ უწესობათა მათ, რომელთა შინა იყო ნათესავი იგი პირველ წყლით რღუნისა, რომლისათვს მოვიდა მათზედა რისხვად ღმრთისად. ამისთვსცა არა სიტყვთ ხოლო ასწავლიდა მათ წესიერებასა, არამედ ფიციცა მოჰყადა, რათა კაცად- კაცადმან მშვდობად და სიყუარული დაიცვას ძმისა- თვისსა მიმართ. და განუყო სამთა მათ ძეთა მისთა ყოველი სოფელი წილგდებით და განაწესა, რათა თვთოეულსა აქუნდეს თვისი წილი ნათესავითი ნათესავად და არა მიიხუეჰოს ნაწილისაგან სხუათა ძმათასა.

იქმნა უკუე ნაწილი სემ, პირმოძსა ძისა, სპარსეთით ჰინდოეთამდის- სივრცით, ხოლო სივრცით ვიდრე რინოკურურამდმდე; ხოლო რინოკურურად

#171

არს შორის ეგვპტისა და პალესტინისა, დამართებით ზღვსა მეწამულისა. ხოლო ქამს, მეორესა მას ძესა, რინოკურურადთგან ვიდრე მათთა მათ ლადერონთა, სამხრით კერძო. ხოლო იაფეთს, მესამესა ძესა, ქუეყანით უფიკთაჲთ ვიდრე ლადერონადმდე და რინოკურურადმდე, ჩრდილოთ კერძო.

ესხნეს უკუე სემს შვილნი და შვილისშვილნი ვიდრე განყოფადმდე ენათა, და მიერთგან განიყვნეს ენანი, ტომნი და მთავრობანი. და სახელები ნათესავთა მათ ესე არს: პირმო ძე სემისი ელამ, რომლისაგან იქმნნეს ელამელნი, რომელ არიან სპარსნი; მეორე- [ა]სური, რომლისაგან იქმნნეს ასურასტანელნი, მესამე არფაქსად, რომლისაგან არიან ქალდეველნი, მეოთხე არამ, რომლისაგან [არიან] ასურნი; მეხუთე ლუდ, რომლისაგან ლუდელნი, მეექუსე ებერ, რომლისაგან ებრაელნი; **ზ** ტომთაგან სემისთა ჰინდონი, **წ** ლაკონნი, **თ** ღასაფენელნი, **ი** მასინელნი. **ია** მადიანელნი, **იბ** ბაკტრიანელნი, **იგ** არაბნი, **იდ** კედონელნი, **იე** კამიალნელნი, **ივ** მარდონელნი, **იზ** კერდუსელნი, **იწ** არამიელნი, **ით** გუთნი, **კ** ირკანელნი, **კა** ქართველნი, **კბ** შიშველ-მართალნი, **კვ** მეკურელნი, **ოც** დამეოთხენი **პეონელნი**, **ოც** დამეხუთენი **პართნი**, **ოც** დამექუსენი **სომეხნი**, **ოც** დამეშვდენი **გერმანელნი**, **ოც** დამერვენი **ბაბილონელნი**, **ოც** დამეცხრენი **კორდუნელნი**, **ოც** დამეათენი **შუვამდინარელნი**, **ოც** დამეთერთმეტე **პალესტინელნი**, **ოც** დამეთორმეტე **ფინიკელნი**, **ოც** დამეცამეტე **კვრინელ-** ასურნი, **ოც** დამეთოთხმეტე **ლეკომიგელნი**, **ოც** დამეთხუთმეტე **ად[ი]აბინელნი**, **ოც** დამეთექუსმეტე **ელამასელნი**, **ოც** დამეჩვიდმეტე **სარკინოზნი**, **ოც** დამეთვრამეტე **მავსურელნი**, **ოც** დამეცხრამეტე **დელემიტელნი**, **მეორმოცენი** **ქიონელნი**, **ორმოცდამეერთე** **მალუსელნი**, **ორმოცდამეორე** **ასპურაგნელნი**, **ორმოცდამესამე** **კილიკელნი**, **ორმოცდამეოთხე** **კაბადუკელნი**, **ორმოცდამეხუთე** **პონტოელნი**,

ორმოცდამეექუსე ჰერნი, ორმოცდამეშვიდე ოსნი, ორმოცდამერვე ჯიქნი, ორმოცდამეცხრე აფხაზნი, ორმოცდამეათე მეგრელები.

ეგრეთვე ქამს ესხნეს შვილები და შვილისშვილები და განეთესნეს ერნი და ნათესავნი. პირმშო ძე მისი ქანაან და ქუშე და ეთიოპ. ამან ქუშე შვა ნებროთ გმირი, მონადირე, რომელმან მოიპოვა პირველ მოგობა და ვარსკვლავთმრიცხველობად და დაიპყრა მეფობად, ბაბილონისად. მეოთხე ძე ქამისი მე[ს]ტრაენ, რომლისაგან არიან მეგვპტელები; მეხუთე ფუთ, რომლისაგან არიან ფუთელები, რომელ არიან ლიბიელები. ხოლო ქანაანისაგან არიან ქანანელები და ქეტელები და გერგესეველები და ამორეველები. იყვნეს სხუანი ძენი ქუშისნი რაგა და ევილა და საბათა და რებამა და ბასიმ, რომლისაგან იქმნნეს საბეანელები, რომელ არიან ეთიოპელები და ქეტულოსნი და ანგეველები. და მე[ს]ტრაენისაგან ლოდიმელები და ელამიტელები და საბიმელები და ნეფთალემელები და პატრუსიმელები და ქასიპომისელები და ფილისტიმელები, ფინიკელები, მარმარიდელები კარელები, მოსინელები, მაკ[ედ]ონნი, სვრტინელები, ლებ[ტ]იტელები, მეკარვენი, ლიკელები, მარიანდონელები, პანფინელები, პისიდელები, ავღალელები, კრიტელები, მაგარდელები, ნუმიდელები, აფრიკელები, ნასამონელები, ფასგინელები, მარზიკენი, კარამელები, გეტულები, ვლემიონნი, აქსუმიტელები, რომელთა დაუპყრ[ი]ეს ეგვპტით ვიდრე უკიანომდე.

ამათ ტომთა ქამისთა ჰქონან ჭალაკნიცა: კურსული, როპალუსა, ღავლომ, როდომ, მელიტონ, წენედომ, იმბრომ, იასომ, სამომ, კოონი, კერკვრად,

#172

მინისი, სარდონა, გორტჳნე, კრიტი, პავლომ, თირამ, კარანთე, ასტჳპალი, ქიომ, ლესვომ, კნინდე, ნისურა და დიდი კჳპრე.

ხოლო იაფეთს ესხნეს ეგრეთვე შვილები გამელ და მაგოგ, მადამ და იოვან, და ელისა და თოხელ და მოსუქ და თირას და შვილისშვილები მათნი. ამათგან განიყვნეს ჭალაკნი და ნათესავნი ენად-ენადი ტომებსა მათსა და ნათესავსა მათსა. პირველად უჟიკნი, გარბანელები, ლეკნი, სომეხნი ქუენანი, არეველები, ამაზონელები, კოლონელები, კორზინელები, ბენეაკნი, ფებლადონელები, გალატელები, მარიანდელები, ტიბტრანელები, ქალიბელები, მოსკნიკელები, კოლქელები, სავრუმატინელები, გერმანელები, სარმატელები, მეოტელები, რუსნი, სკვთელები, ნათესავნი ჩრდილოელები, რომელთა ეწოდა უკუანადსკნელ თურქი პეწინაკ, ხაზარელები, თრაკნი, ვასტანელები, რომელთა ეწოდა ბორღალ, ილირიკელები, კარტენელები, ლუსიტანელები, მაკედონნი, ელენნი, რომელ არიან ბერძენნი, ფრიგიელები, პანონელები, უენელები, იანპიგნი, კალავრელები, ეპიკელები, ჰრომნი, გალიელები, კელტნი, ლიბისტინელები, ფრანგნი, კამპანელები, კელტ-ქართველები დასავლისანი, სპანნი, აკვტ[ან]ელები, ილირიანნი, ვასანტნი, კვრტანელები, უაკელები, ბრეტანელები, [ს]კო[რ]ტელები.

ხოლო ამათ ნათესავთა ჭალაკნი არიან: პირველი ბრეტანია, დიდი იგი ჭალაკი, მეორე სიკილია, მესამე ევრიპომ, მეოთხე როდონიონ, მეხუთე ლესბომ, მეექუსე ზაკითომ, მეშვიდე კვკთირიან, მერვე კეფალინია, მეცხრე ითაკი, მეათე კერკუნა.

ხოლო სახელები ამათ ნათესავთა უკუეთუ რომელთამე აწ არა ესრეთ ეწოდების, ვითარცა აქა წერილ არს, ნუ გიკვრნ, რამეთუ ჟამთა სიგრძემან სახელნი მრავალნი შეცვალნა, ანუ ანგაჰარებისაგან კაცთასა მრავალნი ნათესავნი და ჭალაკნი აოჯრდეს და მკვდრნი მათნი სხუად ქუეყანად მიიცვალნეს, ხოლო ჩუენ აღვწერეთ ვითარცა პირველითგან იწოდნეს და აღიწერნეს. ამათ მრავალთა ნათესავთა არათუ ყოველთა თჳსი ენად აქუს, არამედ მრავალნი ერთითა ენითა ზრახვენ, ხოლო ტომად-ტომადნი და ნათესავ-ნათესავნი აღწერილ არიან.

ესე ნათესავნი და ტომნი იშვნეს ძეთაგან ნოესთა და განიყვნეს ყოველი ქვეუყანად წილგდებისაებრ ნოესისა, რომლმან სულითა წინამსწარმეტყუელებისათა განუყო მათ სოფელი და ფიცი მოჰკადა, რათა არავინ მიიხუეჰოს ნაწილისაგან სხუათა მძათასა, ხოლო რომელი გარდჰკდეს ფიცსა მას და შეუჰდეს ნაწილსა ზედა მძისასა, აიკოცენ იგი ქუეყანისაგან.

ვინადთგან უკუე ქამს ნაწილად ხუდა ეგჳტე და ყოველი სამხრით კერძოდ, რომელ არს ბლუარი, და იყო ქანაან, ძე ქამისი, კაცი ანგაჰარი, მიზეზ ყო, ვითარმედ ნაწილი იგი მისი ქუეყანად ცხელ არს და ხორშაკ და მიიხუეჰა ბრძოლითა და დაიპყრა ქუეყანად პალესტინისად, რომელ იგი იყო ნაწილისაგან სემისსა. ხოლო ღმერთი სულგრძელ ექნა და მისცა ჟამი სინანულისად, რათა, უკუეთუ შეინანონ და უკუსცენ ძეთა სემისთა ქუეყანად თჳსი, ყოს წყალობად და არარად ძვრი აჩუენოს. ხოლო მათ არარად შეიგონეს, არცა ქმნეს სამართალი, ამისთჳს ეტყოდა ღმერთი აბრაჰამს, ვითარმედ არღა აღსრულებულ არიან ცოდვანი ამორეველთანი. შვა უკუე ქანაან ამორეველი და

#173

გერგესეველი და იობოსელი და ფერეზელი და ეველი და არუკეველი და ესენეველი და არადიელი და სიდონელნი. და გარდაჰდეს წელნი იგი სულგრძელებისა ღმრთისანი და არა შეინანეს ნათესავთა მათ უსამართლობად იგი თჳსი, ხოლო ღმერთი შურისმძიებელ არს ჭეშმარიტებისად, ამისთჳს შემდგომად ათრვამეტისა ნათესავისა შური იძია ფიცისა მისთჳს, რომელი იყო შორის მათსა, და აღიკოცა თესლი ქანაანისი სიტყჳსა მისებრ, რომელ დაედვა ნოვეს, და მიიღო თესლმან სემისმან თჳსი ქუეყანად. ესე რად ესრე სახელ იქმნა, არარად უსამართლოდ შეამთხჳა მათ ღმერთმან, არამედ უფროსად სამართალი საჯა სახიერმან მან და მართლმსაჯულმან. ცუდად უკუე და ამაოდ აბრალობენ ღმერთსა უსჯულონი იგი მანიქეველნი, - დაიყავნ პირი მათი და გჳკსენი ჩუენ უფალმან მათისა მის უკეთურებისაგან, - რამეთუ ბოროტნი არიან და სამაგელნი. ვივლტოდით მათგან და ვადიდებდეთ მართლმადიდებლობით მამასა და ძესა და სულსა წმიდასა, ერთარსებასა მას და სამგუამოვნებასა წმიდასა სამებასა, რომელსა ადიდებენ ყოველნი ძალნი ცათანი¹.

მოყვანილი ნაკვეთი არის ნაწილი ე.წ. Liber Generationis-ა, რომელიც მომდინარეობს იპოლიტე რომაელის ქრონიკიდან, მაგრამ არა უშუალოდ, არამედ

¹ ამოღებულია საქართ. მუზეუმის (ფონდი A) ხელნაწერიდან №636, ფურც. 90^b - 93^a -

ეპიფანე კვიპრელის (გარდაც. 403 წ.) Ankoratus - ში მოთავსებული Διαπερισμὸς τῆς γῆς (Migne, PG, t. 43, col. 220-224, cap. 112-114) მეშვეობით. საკმარისია ზერელედ გადავავლოთ თვალი იპოლიტესა და ეპიფანეს შრომებს, ერთი მხრით, და ექვთიმეს თარგმანს, მეორე მხრით, რომ ამაში დავრწმუნდეთ. სახელდახელოდ ერთი დეტალი: სემის ნაწილი, ამბობს ექვთიმეს თარგმანი, სიგრძით უწევდა რინოკურურამდე; „ხოლო რინოკურურად“, შენიშნავს ის „არს შორის ეგვპტისა და პალესტინისა, დამართებით ზღვსა მეწამულისა“. ამ გლოსას რინოკურურის შესახებ, რომელსაც იპოლიტეს ქრონიკაში ადგილი არ აქვს, ვპოულობთ ეპიფანეს შრომაში.

ეპიფანეს შრომაში გენეალოგიური ძიების საბაზად აღნიშნულია შეკითხვა ვილაცასი ბიბლიის იმ ადგილის გამო, სადაც ღმერთი ეუბნება ისრაელებს: ეგვიპტიდან გამოყვანის შემდეგ მოგცე შენ „სახლნი, რომელნი შენ არა აღაშენენ, ვენახნი და ზეთის ხილნი, რომელნი არა შენ დანერგენ“ (მეორე შჯ. VI, 11); რად უნდა ჩაედინა ღმერთს ასეთი უსამართლობა? ეპიფანე ამაზე უპასუხებს, რომ ღმერთს არავითარი უსამართლობა არ ჩაუდენია და არც შეეძლო ჩაედინა, მან ყველას თავისი ადგილი მიუჩინა წარღვნის შემდეგ ნოეს სამი შვილის სახით, მაგრამ ყველა არ დაკმაყოფილებულა თავისი წილითაო (Migne, PG. t. 43, col. 220). თავის მეორე თხზულებაში, რომელსაც Adversus haereses ეწოდება და რომელშიაც ავტორი მოკლედ ლაპარაკობს ნოეს სამი შვილის სამკვიდრებელის შესახებ, ასეთი შეკითხვის წამომყენებლად მანიქეველნი არიან გამოყვანილნი (Migne, PG, t. 42, col. 160-161). ექვთიმეც თავის თარგმანში შემკითხველად მანიქეველებს ასახელებს: „ამას ადგილსა იტყვან უღმრთონი მანიქეველნი, ვითარმედ არასამართლად

#174

ქმნა ღმერთმან, რამეთუ მოიხუეჭა ქუეყანად იგი ქანანველთაგან და მისცა იგი ისრაიტელთა და მკვდრნი იგი მის ქუეყანისანი მოსწყვდნა და განასხნა; რად უკუე ჯერ არს თქუმად უკეთურთა მათ მიმართ“? ამ შეკითხვაზე ექვთიმეც იმავე პასუხს იძლევა, რასაც ეპიფანე, მხოლოდ ოდნავ უფრო ვრცელს.

როგორც ეპიფანეს შრომაში, ისე ექვთიმეს თარგმანში ჯერ ზოგადადაა მოხაზული ნოეს სამი შვილის სამკვიდრებელი; ამ ნაკვეთში დედანი და თარგმანი ერთმანეთს ჰფარავენ, მხოლოდ სემის ნაწილი ქართულში ნაჩვენებია „სპარსეთით ჰინდოეთამდის სივრცით, ხოლო სიგრძით ვიდრე რინოკურურადმდე“; ეპიფანე კი, თანახმად იპოლიტესა, მის ნაწილს სდებს „სპარსეთით და ბაკტრიით ჰინდოეთამდის“, „სივრცე“ და „სიგრძე“ იპოლიტეს ეკუთვნის, ეპიფანეს ის არ მოუხსენებია. იაფეთის ნაწილი ქართულში აღნიშნულია „ქუეყანით უჟიკთაჲთ“, ბერძნულში კი (იპოლიტე და ეპიფანე) — ἀπὸ Μηδίας; ამნაირად ბერძნულს Μηδίας ქართულში უდრის „ქუეყანა უჟიკთა“. ჯერ კიდევ „საქმე მოციქულთა“ წიგნის იმ ადგილს, სადაც ჩამოთვლილნი არიან იერუსალიმის დღესასწაულზე თავმოყრილნი ხალხნი, აღნიშნულნი არიან, ბერძნული ტექსტით, „პართნი და მიდნი და ელამიტელნი“ (II, 9), ხოლო ქართულ თარგმანში ეს ადგილი ასე იკითხება: „პართნი და მიდნი და უჟიკნი და ელამიტელნი“; სიტყვა „უჟიკნი“ ამ შემთხვევაში

წარმოადგენს „ელამიტელნი“-ს გლოსას, რომელთაც უძველესი საბერძნეთის მწერლები უწოდებდნენ ὀνίται-ს (Κ. Κεκελιδζε, Ιερουσαλιμский Канонарь, стр. 339), ექვთიმეს კი „უჟიკებად“ მიდიელები მიუღია.

ამის შემდეგ ეპიფანე და ექვთიმე ჩამოსთვლიან სემის, ქამის და იაფეთისაგან წარმოშობილ ერებს, იპოლიტე კი ჯერ იაფეთის შთამომავლობას გვაცნობს, მერე ქამისას და უკანასკნელ სემისას.

როდესაც, სემის შთამომავლობის ჩამოთვლისას, ქართული თარგმანი ლაპარაკობს პირველი ხუთი თაობის შესახებ, რომელსაც ეპიფანე არ იხსენიებს, ის იპოლიტეს ქრონიკას მისდევს: აქ განსხვავება იმაშია, რომ არამს იპოლიტეს ქრონიკაში უჭირავს მეექვსე ადგილი და მისი შთამომავლობის სახელია Αἰῖται, რომელსაც ზოგიერთ ხელნაწერში, აქედან ქართულშიც, Syri (ასურნი) ეწოდება. ლუდს იპოლიტეს ქრონიკაში უკავია არა მეხუთე, არამედ მეოთხე ადგილი, და მის შთამომავლობას ეწოდება არა „ლუდელნი“, არამედ „ალაზონნი“, (H^1) resp. lazonni (H^2). ელამისაგან წარმომდგარან ელამელნი, რომელნიც, ქართული თარგმანით, არიან სპარსნი; იპოლიტეს ქრონიკაში კი სპარსნი არიან შთამომავალნი არა ელამისა, არამედ ფუდისა. დანარჩენში სემის შთამომავლობის აღნუსხვისას ქართული თარგმანი უფრო ეპიფანეს უდგება; განსხვავება მათ შორის მდგომარეობს შემდეგში: 1) ქართულში ნაჩვენებია სემისაგან წარმოშობილი 50 ერი, ეპიფანეს შრომაში კი 52 (ლაზები და ფინიკიელები აქ ორჯერ არიან მოხსენებულნი); 2) ქართულში ნაჩვენებია ისეთი ერები, რომელთაც ეპიფანე არ იცნობს: ლაკონნი, კედონელნი, მარდონელნი (შეიძლება ესენი იყვნენ იპოლიტეს Μαγαδοί). არამიელნი, გუთნი, მეხურელნი, ბაბილონელნი (იპოლიტეს ესენი ჰყავს), კვირინელ - ასურნი

#175

უნდა იყოს იპოლიტეს Κοίλη Σέρια), მავსურელნი, ასპურაგანელნი, ჰერნი, ოსნი, ჯიქნი, აფხაზნი; 3) ეპიფანეს შრომაში არიან ნაჩვენები ისეთი ერები, რომელთაც ქართული თარგმანი არ იცნობს: კოსელნი, არიანნი, ტროგლოტიდები, კოილნი, სკვითნი (ქართულში ესენი იაფეთისაგან წარმოდგებიან), ენოტელნი, კომაგენნი, დარდანნი, ეგვიპტელნი (ქართულში ქამის შთამომავალნი არიან), მარმარიდნი, ბიონელნი, კარნი, ხალიზნი, ფსილიტები, მოსვინიკელნი (ესენი ექვთიმეს, ეპიფანესაც მეორე შემთხვევაში, იაფეთის შტოდ მიაჩნია), ფრიგიელნი (ესენი ეპიფანეს მეორე შემთხვევაში ქამისაგან გამოჰყავს). ბერძნული Γυμνασιονισται ექვთიმეს უთარგმნია „შიშველ-მართლებად“, ელამიტელნი-დეელამიტელებად, ლაზები-მეგრელებად.

დასაწყისი ნაწილი ქამის გენეალოგიისა, ქართული თარგმანით, სიტყვებიდან: „ეგრეთვე ქამს ესხნეს“, გათავებული სახელით „და ფილისტიმელნი“, ეპიფანეს არ აქვს, ის ოდნავ შეცვლილი სახით იმეორებს იპოლიტეს ქრონიკას, სახელდობრ: ქართულით ქამს ჰყავს ხუთი შვილი: პირმშო ქანაანი, ქუშე, ეთიოპ, მესტრაენ და ფუთ; იპოლიტეს ქრონიკაში ეთიოპი, როგორც შვილი, არა ჩანს, აქ პირმშოა ქუშე, რომლისაგან არს ეთიოპი, მერე- მესტრაიმ, ფუთ, რომლისაგან არიან ტროგლოტიდები, და ქანაან, რომლისაგან არიან აფრიკელნი და ფინიკელნი (H^1).

ქუშის ძენი: Σαβᾶ ქართულში რაგა, Εὐελαι — ევილა, Σεβακαθᾶθ — საბათა, Ρεγμά — რეზამა, Σεκαθᾶ — ბასიმ. მეორე ნაწილი ქამის გენეალოგიისა ქართულ თარგმანში მისდევს უფრო ეპიფანეს; განსხვავება ასეთია: 1) ეპიფანეს ქამისაგან გამოჰყავს 41 ერი, ექვთიმეს 47; 2) პირველ ნაწილში ჩამოთვლილ ქართულ სახელთა მაგიერ ეპიფანეს აღუნიშნავს ხუთი ერი (ტროგლოტიდები, რომელნიც მას სემის შთამომავლადაც მიაჩნია, განგენი და სიბინნი, რომელთაც არც იპოლიტე იცნობს, იხთიოფაგნი, ელანიკნი), რომელთაც ქართული არ იცნობს; 3) დანარჩენი სახელები ეპიფანეს შრომაშია და ექვთიმეს თარგმანშია ერთიდაიგივეა („ნომადნი“ ექვთიმეს უთარგმნია როგორც „მეკარვენი“), მხოლოდ ეპიფანეს რვა სახელი ისეთი მოჰყავს, რასაც ქართულში ვერ ვპოულობთ: ფსილიტები (რომელთაც ის სემის შთამომავლობაშია უჩვენებს), კრაკონები (არც იპოლიტე იცნობს), მაგნეტები, ბითვინები, მოსესიდეები, კილიკელნი, მავრუსიები (რომელთაც ის სემის შტოდაც თვლის), ბიზაკენები (არც იპოლიტე იცნობს); 4) ქამის ჭალაკების ჩამოთვლაში ქართული თარგმანი უფრო ახლოა ეპიფანესთან, ვიდრე იპოლიტესთან, თუმცა ამასთანაც ჩანს ნაცნობობა; ასე, მაგალითად, ეპიფანეს შრომაში პირველი ჭალაკის სახელია Κορυκουδαλοπατοῦσα, რაც ქართულში, როგორც იპოლიტეს ქრონიკაშიც, გადმოცემულია ორი სახელით: კურსული (Κόρσυλα, H¹), როპალუსა (Δαπᾶδουσα, H¹) ეპიფანეს Μεγίστη καὶ Κύνριος ქართულში გადმოცემულია, როგორც იპოლიტეს ქრონიკაში, „და დიდი კვიპრე“, Ἀριανός-ის მაგიერ ქართულში მოცემულია, თანახმად იპოლიტესა, კარანთე (Καρίαθις, H¹); ეპიფანეს Γλαῦκος (Πίνη) და იპოლიტეს Γαυλορίδη ქართულში მოცემულია როგორც „პავლოდ“.

რაც შეეხება იაფეთის შთამომავლობის ნუსხას, მისი დასაწყისი, სადაც ნაჩვენებია, რომ იაფეთს ესხნეს შვილნი გამერ და მაგოგ, მადამ და იოვან,

#176

ელისა და თობელ, მოსუქ და თირას“, ამოღებულია იპოლიტეს ქრონიკიდან, ეპიფანეს ის არ აქვს; დანარჩენში ეს ნუსხა მისდევს ეპიფანეს რედაქციას, განსხვავება მათ შორის შემდეგში მდგომარეობს: 1) ეპიფანეს ჩამოთვლილი ჰყავს 52 ერი (ამათგან გალატელნი ორჯერ არიან დასახელებულნი), ქართულში აღნიშნულია 55 ერი; 2) ქართულში ნაჩვენებია ისეთი ერები, რომელთაც ეპიფანე არ ასახელებს: ლეკნი, გერმანელნი (მათ ეპიფანე სემის შთამომავლობაშია იხსენიებს, ამასვე ვხედავთ ქართულშიც), სარმატელნი (იპოლიტე ასახელებს), რუსნი, ნათესავნი ჩრდილოელნი, რომელთა ეწოდა უკანადსკნელ თურქ, პეჩინაკ; ხაზარელნი, ელინნი, რომელ არიან ბერძენნი (იპოლიტეს ქრონიკაში არიან), კვირტანელნი (იპოლიტე იხსენიებს, არ უნდა აღვრიოთ „კარტენელნი“-სთან); 3) ეპიფანეს ტექსტში აღნიშნულნი არიან ისეთი ერები, რომელთაც ქართული თარგმანი არ იცნობს: კაპადოკელნი (ქართულში სემის შთამომავალნი არიან), Μελασχηνοί ან Μελαγαλαῖνοι, რომელთაც H² უწოდებს Melanceni (H¹-ში არაა), Ταῦροι Λίβυες (არაა არც იპოლიტეს ქრონიკაში; ქართულში ლიბიელნი, იგივე ფუთელნი, არიან შთამომავალნი ქამის შვილის ფუთისა), Οὐέστεροι (არც იპოლიტე იცნობს), Σάμιοι (არც იცნობს იპოლიტე),

Δαυνείζ, Τυρρῆοι; 4) საერთო სახელების შესახებ უნდა შევნიშნოთ: Μῆδι ქართულად თარგმნილია, როგორც ზემოთ იყო აღნიშნული, სიტყვით „უჟიკნი“, Γαργανοί — გარბანელნი, Ἀρμένιοι — სომეხნი ქუენანი, Βάστερνοι — ვასტანელნი, რომელთა ეწოდა ბორღალ, Κελτίφιδες — კელტ-ქართველნი დასავლისანი, Γάλλοι — ფრანგნი, თუმცა ქართულში „გალიელნი“ საგანგებოდაც არიან დასახელებულნი; 5) იაფეთის ჭალაკთაგან ბერძნული (ეპიფანე) Εὐβοία Χίος და Κύπριος ქართულში არაა, უკანასკნელი იმიტომ ალბათ, რომ ის ქამის სამკვიდრებელშია ნაჩვენები; ბერძნულში არაა ქართული თარგმანის „ევრიპო“, რომელსაც იქ, შეიძლება, Εὐβοία უდრიდეს.

თუმცა იაფეთის გენეალოგიაში ექვთიმეს, თანახმად იპოლიტესა, დასახელებული ჰყავს თობელი და მოსუქი, მაგრამ ის არ უჩვენებს მათგან წარმოშობილ ერებს, როგორც არიან: თობელისაგან თეტტალები (H¹. BarScal- A), თესალიელები (LibG I), Μακουακοί (ChronPas.), „ეხლანდელი იბერიელები“ (ესტატე ანტიოქ. თეოდორიტე), ხოლო მოსოქისაგან-ილირიელები (H¹ LibG I. BarScal. A), გეტულები (ChrPas), მოსვინ[იკ]ები (H¹), მესხები ან „ეხლანდელი კაპადოკიელები“ (ესტატ. ანტ., თეოდორიტე).

სემის, ქემის და იაფეთის სამკვიდრებელისა და შთამომავლობის დასახელების შემდეგ თხზულებაში ნათქვამია:

ქართული თარგმანით:
ხოლო სახელები ამათ ნათესავთა უკუე-თუ რომელთამე აწ არა ესრეთ ეწოდების, ვითარცა აქა წერილ არს, ნუ გიკვრნ, რამეთუ ჟამთა სიგრძემან სახელნი მრავალნი შეცვალნა. ანუ ანგაჰარებისაგან კაცთაჲსა მრავალნი ნათესავნი და ჭალაკნი აოხრდეს და მკვდრნი მათნი სხუად ქუეყანად მიიცივალნეს; ხოლო ჩუენ აღვწერეთ, ვითარცა პირველითგან იწოდნეს და აღიწერნეს.

ბერძნული ტექსტით:
უკუეთუ სახელი რომელისამე ნათესავისა გინა თუ ჭალაკისა ორჯერ არის მოხსენებული, ჯერ ერთის, მერე მეორის სამკვიდრებელში, ნუ გიკვირს ესე და ნუ გეეჭვების, ვინაიდან ეს წარმოდგება ან საერთო საზღვრების, ან დროთა მსვლელობაში მომხდარ გადასახლებათა გამო, ან და ქამის ანგაარებით, რომელმან სამკვიდრებელიც მეტი მიიღო და სემსაც მისტაცა წილისაგან მისისა.

#177

ამის შემდეგ ქართულ თარგმანში ბოლომდე გადმოცემულია ზოგადად იგივე, რაც ეპიფანეს შრომაშიაც მოთხრობილია (Migne, PG. t. 43, col. 224-225 BC, cap. 114).

როგორც მოყვანილი ანალიზიდან ჩანს, ექვთიმეს ძირითადად აულია ეპიფანეს შრომა, მაგრამ უცვლელად, სიტყვა-სიტყვით კი არ უთარგმნია ის, არამედ შიგა და შიგ შეუტანია ცნობები როგორც იპოლიტეს ქრონიკიდან (H¹), ისე სხვა ანალოგიური ნუსხებიდან, რომელთა გარკვევა დღესდღეობით შეუძლებელია. განსაკუთრებით საყურადღებოა ცნობები ქართველი ტომებისა და მათი მეზობლების შესახებ, ეს

ცნობები უფრო მეტი და ფართოა, ვიდრე ბერძნულ წყაროებშია მოცემული. როგორია ეს ცნობები?

ქართველ ტომთაგან ექვთიმეს აღუნიშნავს ქართველნი, მეხურელნი, ჰერნი და მეგრელნი, როგორც სემისაგან წარმომდგარნი, ხოლო ქალიბელნი, მოსვნიკელნი, კოლქელნი და ტიბრანელნი გამოჰყავს იაფეთისაგან.

ტერმინით ქ ა რ თ ვ ე ლ ნ ი ექვთიმეს გადმოცემული აქვს ბერძნული Ἰβηρα; ამ ბერძნული ტერმინით მხოლოდ ეპიფანე უნდა გულისხმობდეს ქართველებს, ვინაიდან სემის სამკვიდრებელში ის ზედიზედ ასახელებს ქალიბებს, [ა]ფსილებს, მოსვნიკებს და იბერებს (Migne PG. t. 43, col. 221); სემის ნაწილად თვლის ეპიფანე იბერიას და ლაზიას თავის მცირე თხზულებაში „მწვალებელთა წინააღმდეგ“ (Migne, PG. t. 42, col. 461). ქართველებს უნდა გულისხმობდეს ამ ტერმინით აგრეთვე სომხური თარგმანი იპოლიტეს რონიკისა, რომელსაც იაფეთის შთამომავლობაში აღნიშნული ჰყავს: ალვანქ, ჰაიქ, ვ ი რ ქ, ეგერაციქ (A. Bauer, Hippolitus Werke, vierter Band- Die Chronik, S. 461). იპოლიტე თავის ქრონიკაში ასახელებს Θαρσεῖς, ἀφ ὧν Ἰβηραὶ οἱ καὶ Τυρῖνοι = Tarsis, ex quo Hiber, qui et Tyrenni (H¹. LibCl. BarScal. A. ChrPas); იაფეთის შთამომავალთა შორის ის უჩვენებს არა მარტო კ ე ლ ტ ი ბ ე რ ე ბ ს, რომელნიც ექვთიმეს თარგმანით არიან „ქართველნი დასავლისანი“ (როგორც ცნობილია მისი ბიოგრაფიიდან, ერთ დროს ექვთიმე და მისი მამა იოანე ათონიდან ამ „ქართველთა“ ქვეყანაში აპირებდენ გადასახლებას), არამედ ი ბ ე რ ე ბ ს ა ც, რომლებსაც, ამბობს ის, მწერლობაც აქვთ თავიანთ ენაზეო (Bauer S.58); მაგრამ ამ შემთხვევაში იგულისხმებიან არა ქართველები, არამედ ესპანიის იბერები, რომელთა შესახებ ცნობილი გეოგრაფი სტრაბონი ამბობს: „იბერიელთა შორის ტურდეტანები ყველაზე უფრო განათლებულ ხალხად ითვლებიან: იმათ აქვთ მწერლობა, აქვთ დაწერილი ძველი ისტორია, პოემები და კანონები, რომელნიც როგორც ამბობენ, 6000 ლექსს შეიცვენო. იბერიის სხვა ხალხთაც აქვთ მწერლობა, მაგრამ ისინი სხვა ანბანს ხმარობენ, რადგანაც სხვადასხვა ენას ლაპარაკობენო“ (გეოგრაფია, წიგნი III, თავი I, 6. შეად. Bauer, S. 232, § 80- 84). მხოლოდ ორი შემთხვევაა, როდესაც იპოლიტე იბერიის სახელით ქართველების მიწა-წყალს გულისხმობს: კაპადოკიელნი, სომხები, იბერები, ბიბრინები, სკვითები, კოლხები, სონები (S. 81), სომხეთი და იბერია და ბირანები (S. 90).

მ ე ხ უ რ ე ლ ნ ი, ბერძნულ ტექსტში ამისი შესატყვისი არაფერი მოიპოვება: საიდან ამოიღო ეს სახელი ექვთიმემ და რას გულისხმობს იმით,

#178

ძნელია თქმა, ხომ არ ისესხა მან ეს ტერმინი, როგორც ეროვნების აღმნიშვნელი, თავისი ძმის მიქელ მოდრეკილისაგან, რომელსაც, როგორც ცნობილია, თავის სტიხირარში დაუსახელებია საგალობელნი მეხურნი, ბერძნულნი და ქართულნი.

ჰერნი უნდა იყოს ის Ἑρραῖοι¹, რომელსაც იპოლიტე (Bauer S. 56) და მასთან ერთად ევსევი კესარიელი (В. Латышев, Известия I, 667) სემის შთამომავლობადა სთვლიან.

მეგრელნი, ესენია ეპიფანეს Λαζοί (Migne PG. t. 43, col. 221) და Λαζία, სემის სამკვიდრებელი (Migne PG. t. 42, col. 461).

ქალიბელნი, ეს არის ბერძენთა Χάλυβες, რომელთაც იპოლიტე (Bauer, S. 57) და ეპიფანე (PG. t. 43, col. 224) იაფეთის შთამომავლობად თვლიან, თუმცა ეპიფანე მათ სემის შთამომავლობაშიაც ათავსებს.

მოსუნუკელნი, იგივე მოსვინიკები, შვილი მოსოხისა H¹. Lib C I. BarScal. A), რომელნიც იპოლიტესა და ეპიფანეს მიაჩნიათ როგორც სემის, ისე ქამის და იაფეთის შთამომავლობად, ექვთიმეს, თანახმად ევსევი კესარიელისა (Латышев I 667), იაფეთისაგან გამოჰყავს.

კოლქელნი, Κολχίς იპოლიტესი (Bauer S. 59) და Κόλχοι ეპიფანესი, Col ევსევი კესარიელისა (Латышев I, 667), ექვთიმეს ნუსხითაც შთამომავალნი არიან იაფეთისა; იპოლიტესა და ეპიფანეს აღნიშნული ჰყავთ აგრეთვე Κῶλοι, (H¹) და Κόλλοι, როგორც შთამომავალნი იაფეთისა, რომელნიც, საფიქრებელია, იგივე კოლხები არიან.

ტიბრანელნი Ταβραενοί resp. Τιβαρηνοί იპოლიტესი, Τιβαρηνοί ეპიფანესი, Tabarini ევსევი კესარიელისა (Латышев I, 667), ექვთიმესაც იაფეთისაგან გამოჰყავს.

გარდა ჩამოთვლილი ერებისა იპოლიტეს მოხსენებული ჰყავს Ψυλλῖται როგორც ქამის (Bauer S. 66), ხოლო ეპიფანეს როგორც სემისა და ქამის შთამომავალნი; ეს ხალხი, რომელიც ექვთიმეს არ დაუსახელებია, უნდა იყოს აფსილები.

ქართველების მეზობლად მცხოვრებ ხალხთა შორის ექვთიმეს თარგმანში დასახელებულია: **სომეხნი**, რომელნიც იპოლიტეს ქრონიკით Θαρყαμά-საგან შთამომავლობენ (H¹. LG. I. BarSc. A), ექვთიმეს ნუსხით არიან სომეხნი, შთამომავალნი სემისა, და სომეხნი ქუენანი, შთამომავალნი იაფეთისა; იპოლიტე უჩვენებს Ἀρμενία μικρά καὶ μεγάλη -ს, როგორც იაფეთის ნაწილს (Bauer, S. 59), აგრეთვე Ἀρμένιοι-ს, როგორც იაფეთის შთამომავლობას (Bauer, S. 56), რომელსაც მწერლობა აქვს თავის ენაზე (S. 58); ეპიფანესა და ევსევი კესარიელს Ἀρμένιοι იაფეთისაგან გამოჰყავთ.

ლეკნი, ექვთიმეს ნუსხით, იაფეთის შთამომავალნი, უნდა იყვნენ იპოლიტეს Ἀλβανοί და Ἀλβανία (Bauer, S. 56, 58), რომელნიც იმასაც იაფეთისაგან გამოჰყავს.

#179

გარბანელნი, იაფეთის შთამომავალნი ექვთიმეს ნუსხით, უნდა იყვნენ იპოლიტეს (Bauer S. 56) და ეპიფანეს Γαργανοί, რომელთა შესახებ Petavius-ი შენიშნავს: Utrum Georgii sint Sarmatae circa pontum Euxinum: a quibus Georgiani hodie Iberi nominantur, judicent periti (Migne PG. t. 43, col. 224, not 13).

¹ Markwart- ი Ἑρραῖοι-ს სოვლის **ალბანის** ან **არანის** შესატყვისად (Bauer, S. 552-3); მოსე ხონელის ისტორიაშიც (III, 6) და არისტაკესის მარტვლობის ქართულ თარგმანში ჰერეთი და ალბანია გაიგივებულია.

ექვთიმეს ნუსხაში აღნიშნულნი არიან ოსნი, ჯიქნი და აფხაზნი, როგორც სემის შთამომავალნი, აგრეთვე რუსნი, თურქნი, პეწინაკნი და ხაზარნი, როგორც იაფეთის შთამომავალნი; ამათ შესახებ ბერძნული ვერსიები სდუმან, საფიქრებელია- ეს თვით ექვთიმეს წვლილია.

იძლევა რა სემის, ქამის და იაფეთის გენეალოგიურ შტოს. ექვთიმე შენიშნავს: „ამათ ყოველთა ნათესავთა არა თუ ყოველთა თვსი ენად აქუს, არამედ მრავალნი ერთითა ენითა ზრახვენ, ხოლო ტომად-ტომადნი და ნათესავ- ნათესავნი აღწერილ არიან“. ამ სიტყვებს ბუნებრივად უნდა მოჰყოლოდა იპოლიტეს ქრონიკაში მოთავსებული სია 72 ერისა, რომელშიაც აღნიშნულნი არიან, სხვათა შორის, კასპნი, ალბანელნი, სომეხნი, იბერნი, ბიბრანნი, კოლქნი და სანნი ან ჭანნი (Bauer S. 80) და რომელსაც ამ ქრონიკის სომხური თარგმანი მეგრელებს (ეგერაციქ) უმატებს (Bauer S. 484), მაგრამ ექვთიმეს თარგმანში ეს სია არ შესულა, ვინაიდან ის არ მოიპოვება არც მის დედანში — ეპიფანეს შრომაში.

სამაგიეროდ ასეთი სია ქართულ მწერლობაში სხვა წყაროებიდან შემოსულა; ის შემოუნახავს საქართ. მუზეუმის (ფონდი A) ხელნაწერს №1469, ფურც. 10^b-11^b, სადაც ვკითხულობთ: „უკუეთუ გინდეს [ცნობად] თუ რაოდენნი ნათესავნი არიან ქუეყანასა ზედა-ჰინდოელნი, გუთნი, არელნი, ფოტელნი, ეკაკელნი, სართაგელნი, ფერელნი, გარმატონი, ასფაგელნი, ერჩითნი, სუინდნი, ალამანნი, არდიელნი, ჰერელნი, დიდონი, ლეკნი, ქაშაგნი, აბაშნი, ზანგნი, ავაშნი, ჯიქნი, ათანნი, რუსნი, [პ]აჭანაკნი, თურქნი, ამორეველნი, იობესელნი, ქეტელნი, გერგესელნი, ქართველნი, აფხაზნი, სვანნი, მეგრელნი, დვალნი, ბერძენნი, ბორღალნი, ჰრომნი, არაბნი, ხაზარნი, ავაზაკნი, მარტოთვალნი, ასურნი- მელქნი, იაკორტელნი, ავალნი, შაბნი, სარკინოზნი, სომეხნი, სპარსნი, დელემელნი, ხუა[რა]სანნი, სინდნი, წითლოსანნი, ბრანჯნი, ქურდნი, ალანელნი, აჭნი, ბარბაკნი, ბატნი, სარკიტნი, შიშველ- მართალნი, ციდამტკაველნი, ძაღლისპირნი, ხამაშნი, ებრაელნი, უნჯნი, და ესე თათარნი, ყივჩაყნი, ქიშტნი, ხუნაგნი, თუშნი ღუედკეცნი, ზღვსკაცნი, აგ- მაგუგელნი, ყურთელნი და დევნი. ძიე არის“.

თუმცა ეს ხელნაწერი შედარებით ახალი დროისაა, მაგრამ იმაში შემონახული ეროვნებათა სია საკმაოდ ძველი, არა უგვიანეს XIII საუკუნისა, უნდა იყოს; ამას გვაფიქრებინებს ფრაზა: „და ესე თათარნი“, რომელშიაც უნდა მონღოლები იგულისხმებოდენ, და ისიც ახლად გაცნობილნი საქართველოში. ამ სიას, რომელიც ბაზანტიური ტრადიციის მატარებელია ძირითადად, მნიშვნელოვანი ზღაპრულ-ლეგენდური ელფერი დართვია, ვინაიდან ეთნიურ ერთეულებად იმაში წარმოდგენილნი არიან არა მარტო ავაზაკნი, მარტოთვალნი, წითლოსანნი, შიშველმართალნი, ციდამტკაველნი, ძაღლისპირნი

#180

ღუედკეცნი, აგმაგუგელნი და ზღვისკაცნი, არამედ დევებიც კი. საყურადღებოა რომ აგ-მაგუგელნი და ღუედკეცნი (შეად. ἰμαντόπιδες) მოხსენებულნი არიან ე. წ. „აბდულმესიაშიც“ (ნ. მარის გამოცემა 60, 91, შეად. გვ. 103, შენ. 1). „წითლოსანნი“

შეიძლება ამოღებული იყოს მეთოდი პატრელისა და ანდრია სალოსის წიგნებიდან, „ძაღლისპირნი“ — მათე მოციქულის აპოკრიფული მიმოსვლიდან, შიშველ-მართალნი ზოსიმეს ხილვიდან. ზოგად წყაროდ ასეთი სახელებისა გამოსადეგი იქნებოდა ალექსანდრე მაკედონელის ზღაპრული ისტორია; რაც შეეხება დევებს, ისინი აღმოსავლური, - არაბულ-ირანული,— სამყაროს ანარეკლია.

მეორე რედაქცია Liber Generationis-ა, რომელიც ქართულ ენაზე შენახულა, ეკუთვნის გიორგი სვინგელოზს ან ამარტოლს, მეცხრე საუკუნის მწერალს, და მოთავსებულია მის „ხრონოგრაფში“. ეს ძეგლი ქართულად, როგორც ცნობილია, უთარგმნია არსენ ვაჩეს ძე იყალთოელს მეთერთმეტე საუკუნის უკანასკნელს თუ მეთორმეტე საუკუნის პირველ წლებში (კ. კეკელიძე, ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, ტფილ. სახელმწ. უნივერსიტ. შრომები I, 107—122). ჩვენთვის ამჟამად საინტერესო ადგილი ამ თარგმანში ასე იკითხება:

„და სემ ვიდრემე შვნა ელამ და ასურ და არფაქსად და ლუდ; ხოლო ქამ- ხუს და მესრემ, და ფუდ, და ქანაან; ხოლო იაფეთ—ღამერ, და მაგოგ და თირა, და იოვან, და ელისა, და თობელ (დედანში—თომე), და მოსოხ, და მადად, რომლისაგან შობილთა მიდთა და დამპყრობელთა ბაბილოვნისათა მიდეთად უწოდეს სოფელსა მას საკუთრებით და სახელმოდგამობით. ვინაძცა შემდგომად შერევნისა და გოდლისა მის დაქსნისა მიუწოდეს სამთა ძეთა ნოწსთა ყოველთავე მათგან შობილთა ნათესავთა და მისცნეს მათ წერით ადგილნი განყოფისაებრ, ვითარ იგი თვთ მოეღო მამისაგან თვსისა ნოწსსა, და მხუდარ იყო თითოეულისადა და თითოეულთა ნათესავთა და ტომთა ადგილნი, და ნაწილნი, და სოფელნი, და ჭალაკნი, და მდინარენი წინამდებარისაებრ განწესებისა. და დაიმკვდრა პირველმან შვილმან ნოწსმან სემ სპარსეთითგან და ვაკტრომთ ვიდრე ჰინდოეთადმდე და რინოკურურად აღმოსავლით კერძო. ხოლო ქამ რენოკურურითგან ვიდრე ღადირთადმდე სამხრით კერძო. და იაფეთ მიდეთითგან და ვიდრე ღადირთადმდე ჩრდილომთ კერძო. ხოლო წილხუდომილნი სოფელნი სემისნი უკუე არიან ესე: სპარსეთი, ვაკტრანი, ჯრკანია, ბაბილონია კორდ[ოჯ]ნა, ასურასტანი, შუამდინარჴ, არაბია პირველი, ელჴმა, ჰინდოეთი (დედანში-ინდოეთისა), არაბია ევდემონია, კვლისჯრია, კომმაგინი და ფინიკია ყოველი, და მდინარე ევფრათი. ხოლო ქამისნი: ეგჴპტე, ეთიოპია, მხედველი ჰინდოეთით კერძო, სხუა ეთიოპია. სადათ გამოვალს მდინარე ეთიოპელთა, მეწამული ზღუა, მხედველი აღმოსავალით კერძო; თივია, ლიბია განვრცომილი ვიდრე კვრინედმდე, მარმარი, [სურტი, ლიბია სხუა, ნუმიდია, მასურია], მავრიტანია წინაშე დადირთასა. ხოლო ჩრდილომთ კერძო ზღვს მახლობელად აქუს: კილიკია, ჰამფვლია, პასიდია, მესიანი, ლჴკაონია, ფრჴგია, კამალია, ლჴკია, კარია, ლჴდია, მესია სხუა, ტროადია, ეოლიდანი, ბითჴნია.

#181

პირველი ფრჴგია და კუალად ჭალაკნი: სარდანიანი, კრიტე, კჴპრე, და მდინარე გეონი, რომელსა ნილოსცა ეწოდების. ხოლო იაფეთისნი: მიდია, ალჴანია,

სომხეთი მცირე და დიდი, კაპადოკიამ, პაფლაღონიამ, გალატიამ, კოლქისი, ბოსპორი, მესოტისი, დერბე, სარმატე, ტავრიანი, ვუტარნიამ, სკვთიამ, თრაკი, მაკედონიამ დალმატიამ, მოლოსი, თეტალიამ, ლორკიამ, ვიოტიამ, ეტოლიამ, ატიკე, აქაიამ, პელინისი, რომელი არს პელოპონისოდ, არკადიამ, იპირიტოსი, ილლვრიამ, ლახნიტი, ადრიაკი, რომლისა გამო პელადგონი ადრი[ატი]კისამ. ხოლო ჰქონან ჭალაკნიცა: ვრეტანიამ, სიკილიამ, ევკინი, როდოდ, ქიონი, ლეზვი, კვთირანი, ზაკვნიონი, კეფალინიამ, ითაკინი, კერკვრამ, და კერძოდ ასიამსად, იონიად სახელწოდებული; და მდინარე ტიგრისი, განმსაზღვრებელი შორის მიდეთისა და ბაბილოვნისა.

ესე რად ესრეთ გამიყვნეს და განინაწილნეს, იხილა ქანაან, ძემან ქამისმან, ლიბანით კერძი ქუეყანად, რამეთუ კეთილ იყო და ნაყოფიერ და ფრიადითა საზომითა განყოფილ მისდა წილხუდომილისა ქუეყანისაგან, მძლავრებით მიიტაცა იგი და სემისგანნი მკვდრნი მისნი განასხნა, და ესრეთ ქანანად სახელიდჲა ყოველი ქუეყანად აღთქუმისად. ამისთჳსცა მართალმან მსაჯულმან შემდგომად ჟამთა სემისგანთა მათ ტომთა ისრაჴლისათა უკუნსცა იგი ისოდს მიერ ნავეანისა“ (ხრონოღრაფი გიორგი მონაზონისად, გამოცემა ს. ყაუხჩიშვილისა, გვ. 20-21).

მოყვანილი ექსცერპტი წარმოადგენს სიტყვა-სიტყვით თარგმანს შესაფერისი ბერძნული ტექსტისას, რომელიც გამოცემულია de Boor-ის მიერ (Georgii Monachi Chronicon, სლავური თარგმანი ამ თხზულებისა გამოცემულია აკად. ვ. მ. ისტრინის მიერ- Хроника Георгия Амартола, т I-II). ქართულსა და ბერძნულ ტექსტს შორის არის ცოტაოდენი განსხვავება; ასე მაგალითად: ქართულში ორ ადგილას წერია „ჩრდილოდ“ ბერძნულში „აღმოსავლით“; ქართულში: „ჰინდოეთისა არაბიამ ევდემონიამ“, ბერძნულში: „ჰინდოეთი, არაბია მძლავრი“; ქართულში: „მეწამული ზღუად, მხედველი აღმოსავალით კერძო“, ბერძნულში: „მდინარე ეთიოპელთად მეწამული, მხედველი აღმოსავალით კერძო“. ქართულში გამოტოვებულია ოთხი სახელი, რომელიც ჩვენ კვადრატულ ბრჭხილებში ჩავსვით, სამაგიეროდ ქართულში არის ერთი ზედმეტი სახელი „ვუტარნიამ,“ რაც ბერძნულმა არ იცის. მაგრამ ეს განსხვავებანი არის არა რედაქციული ხასიათის, არამედ ერთისადაიმავე რედაქციის ვარიანტები, წარმოშობილი ხელნაწერების თავისებურობით. თარგმნა ამ ექსცერპტისა არაა გამოწვეული არსენის საგანგებო ინტერესებით გენეალოგიურ საკითხებისადმი, ის ითარგმნა იმიტომ, რომ მოთავსებულია ხრონოღრაფში.

ამრიგად, დასკვნები ჩვენი ნარკვევისა ასეთია:

1. მეათე საუკუნის გასულიდან მეთორმეტის დამდეგამდე, როდესაც წარმოებს პროცესი ქართველთა პოლიტიკური გაერთიანებისა, ჩვენში შესამჩნევი ხდება თეორიული ინტერესი ხალხთა კლასიფიკაციისა და მათი გეოგრაფიული განრიგების საკითხებისადმი.

#182

2. ამ ინტერესის პირველი გამომხატველი ქართულ მწერლობაში არის ექვთიმე ათონელი, რომელსაც სპეციალური ნაშრომიც დაუტოვებია.

3. ექვთიმეს შრომა შეიცავს ეპიფანე კვიპრელის თხზულების Diamerismos თარგმანს, მაგრამ არა წმიდა სახით.

4. ის წარმოადგენს შერეულ რედაქციას ეპიფანეს შრომისა და იპოლიტე რომელის ქრონიკისა სხვა წყაროებიდან შევსებულს; როგორც ასეთს, ამ რედაქციას დამოუკიდებელი მეცნიერული მნიშვნელობაც შეიძლება ჰქონდეს.

5. ამ შრომაში ექვთიმე საგანგებო ინტერესს იჩენს ქართველი ტომებისა და მათ მეზობლად მოსახლე ერებისადმი.

6. ექვთიმეს თავისი შრომა გამოუცია არა ეპიფანეს სახელით, არამედ მაქსიმე აღმსარებელის, თუმცა უკანასკნელს არაფერი ამის მსგავსი არ დაუწერია.

7. მეორე რედაქცია Liber Generationis-ა მოცემულია გიორგი ამარტოლის ხრონოგრაფის თარგმანში; იმაში არ ჩანს საგანგებო ინტერესი ქართველი ტომებისა და მათ მეზობლად მოსახლე ერებისადმი, ის უცვლელი თარგმანია ბერძნული ტექსტისა.

8. საშუალო საუკუნეებში ცნობილია სია 72 ერისა, რომელიც მოთავსებულია იპოლიტეს ქრონიკაში, ქართულად უთარგმნიათ არა როგორც ნაწილი Liber Generationis-ა, არამედ როგორც დამოუკიდებელი ძეგლი.